

**ОРГАНІЗАЦІЯ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ
ВЕЛИКОГО КНЯЗІВСТВА ЛИТОВСЬКОГО:
ВПЛИВ РЕФОРМАЦІЇ (ДРУГА ПОЛОВИНА XVI СТ. –
ПЕРША ПОЛОВИНА XVII СТ.)**

Реформація стала доленосним явищем у житті більшості європейських країн, що визначило напрямок розвитку європейської цивілізації на декілька століть наперед. Досить поширеною є думка, що Реформація не торкнулася території східної Європи. Звернення до історії Великого князівства Литовського (далі – ВКЛ) дозволяє спростувати цю думку. Крім того, реформаційні процеси в другій половині XVI ст. у ВКЛ були не просто інтенсивними, але й мали цілу низку певних особливостей [1, с. 49]. Унікальна для того часу поліконфесійна взаємодія православних, католиків та протестантів в умовах однієї держави принесла певне збагачення та розвиток конфесійного богослов'я та методів трансляції богословських поглядів. Характерною рисою Реформації на литовських землях є помітний вплив гуманістичних ідей. Конфесійне протистояння у ВКЛ відрізнялося рідкісним на той час мирним характером, що визначило бурхливий розвиток полемічної літератури та змусило шукати соціально орієнтовані способи поширення конфесійних поглядів.

В епоху Реформації зв'язок релігії зі сферою освіти був дуже великий. Релігійність багато в чому була світоглядним фундаментом, який визначав вектор розвитку того чи іншого народу. Тому доцільно розглядати процеси трансформації сфери освіти ВКЛ у межах тієї чи іншої конфесійності.

На території ВКЛ до 1553 р. не можна віднайти протестантських шкіл через те, що самі протестанти не мали достатнього поширення. Винятком може слугувати школа, організована у 1539 р. Авраамом Кульвою у Вільно. Але цю школу не можна вважати повноцінною протестантською школою, оскільки Авраам Кульва викладав лютеранські доктрини у стінах католицької школи, і після скарги віленського єпископа через небезпеку переслідування він припинив своє викладання та залишив ВКЛ.

З 1553 р., завдяки Миколі Радзивілу Чорному, протестантські школи набули значного поширення у ВКЛ. Шкільне навчання він розглядав як головний інструмент для виховання юнацтва в ідеях протестантизму [2, с. 201]. З цією метою відкривалися початкові школи, які називалися «елементарними». Сам Микола Радзивіл Чорний виділяв дві функції цих елементарних шкіл: релігійну та освітню. Освітня функція зводилася до навчання читанню, письму та лічбі, а релігійна функція полягала у вивченні основ латинської мови, катехизису та церковного співу.

Вчителями в таких школах у кальвіністів були пастори та проповідники. Серед вчителів було багато представників саме кальвіністського руху. У школі у Вільно вчителем був Мартін Чехович, у Несвіжі – Лаврентій Кришковський, у Бресті – Симон Зак, у Клецку – Симон Будний [3, с. 79].

У кальвіністів початкові школи були організовані практично при кожному зборі. Український дослідник реформаційного руху С. Черкасов вважає, що на території ВКЛ наприкінці XVI ст. кількість «євангельських» зборів було близько 260 [4, с. 15]. Припустивши, що «євангельськими» він, найімовірніше, називає збори кальвіністів, які самі себе так називали, можна погодитися з оцінкою В. Плісса. Вчений вважає, що загальна кількість протестантських зборів у ВКЛ наприкінці XVI ст. становить 320 [2, с. 206]. Близько 60 зборів – збори трьох інших віровчень. Отже, наприкінці XVI ст. у ВКЛ налічувалося приблизно 260 протестантських елементарних шкіл.

З початку XVII ст. до його середини кількість протестантських зборів зменшувалася, а разом з ними зменшувалась і кількість протестантських елементарних шкіл.

Вищі школи являли собою фундаментальні навчальні заклади, устрій яких нагадував гімназії, а їх кількість була значно менша. Перші кальвіністські вищі школи було засновано у Бресті, Несвіжі, Кейданах, Вільні, Шидлове, Біржах, Семятичах, Ів'ї, Дубецьку, Ланцуті, Туробіні, Крилові, Красноброді, Панівцях та Слуцьку [5, с. 439]. З перелічених вищих кальвіністських шкіл у ВКЛ лише три вирізнялися найбільшою тривалістю педагогічної діяльності: віленська, кейданська та слуцька. Інші закривалися через декілька років після відкриття. Слуцька вища кальвінська школа проіснувала аж до 1917 р.

Кожна вища школа складалася із чотирьох класів. У нижчому, четвертому, навчали читання, письму та катехизису. У третьому

розпочиналося вивчення латинської граматики. У другому вивчали синтаксис і перекладали складніші тексти, у тому числі катехизис Кальвіна латинською. У вищому класі вивчали діалектику та риторичку, перекладаючи Гомера, Вергілія та Іустина. Вивчалася грецька мова, яка була необхідна для читання Нового Завіту оригінальною мовою. Перекладали праці Ксенофонта, Лукіана та Демосфена. Опануванню риторички приділяли особливу увагу, оскільки головним умінням у всій шкільній програмі було «вміння проповідувати» [6, с. 138], що свідчить про релігійний характер навчання.

Тижневий розклад занять учнів школи також демонструє релігійну спрямованість навчання у вищих протестантських школах на той час. Для учнів усіх класів кожен день починався з ранкової проповіді у зборі, після чого кожен займався згідно з розкладом певного класу вищої школи. Виняток слугувала неділя. У цей день ранкове служіння та проповідь передували у вищому класі лекціям з теології, а в інших класах після ранкової проповіді читали послання Апостола Павла.

З наведених даних добре видно релігійне спрямування вищих протестантських шкіл у ВКЛ. О. В'ялов зазначає, що у XVI ст. протестантські вищі школи давали краще навчання, ніж католицькі [3, с. 78]. Ймовірно, такий ефект досягався шляхом морального виховання. В учнях виховували послух та скромність. Учня навіть гроші мати при собі не дозволялося. Лайки, розбещеність, бійки та пияцтво були суворо заборонені в школах і суворо каралися [6, с. 141]. У католицьких школах у другій половині XVI ст. боротьбу з подібними вадами вели без особливої заповзятості.

На території ВКЛ у досліджуваний період функціонувала і соцініанська вища школа. Спочатку вища соцініанська школа була відкрита у 1555 р. на території Польського королівства, на кордоні з ВКЛ, у Любартові. Після завершення діяльності любартівської школи у 1597 р., соцініани у 1602 р. організували вищу школу в Ракові. Раківська вища школа претендувала на статус академії. У ній одночасно могли навчатися до тисячі осіб. Самі соцініани називали цю школу «польськими Афінами» [5, с. 442]. У 1638 р. її було закрито постановою варшавського Сейму. Викладачі, книги та рухоме майно раківської вищої школи були перевезені до ВКЛ, до містечка Киселін. Проте вже у липні 1640 р. проти сім'ї Чапличів-Шпановських, які надавали протекцію соцініанській школі, порушили

карну справу. Їх звинувачували у поширенні «аріанства» та організації соцініанських навчальних закладів [4, с. 18].

Таким чином, вплив Реформації на сферу освіти ВКЛ у другій половині XVI ст. – у першій половині XVII ст. виявився у виникненні великої мережі протестантських початкових шкіл. Наприкінці XVI ст. налічувалося близько 300 початкових протестантських шкіл. У першій половині XVII ст. їх кількість поступово зменшувалась. Також в аналізований період у ВКЛ функціонувало 16 протестантських вищих шкіл: одна соцініанська та 15 кальвіністських.

1. *Алістер Мак-Грат*. Інтелектуальні витоки європейської Реформації / Пер. з англ. Миколи Климчука і Тараса Цимбала. – К.: Ніка-Центр, 2008. – 344 с.
2. *Плисс В.И.* Исторический очерк про возникновение и распространения Реформации в Литве и Западной Руси // Христианское чтение. – № 2. – СПб., 1914. – С. 199-234. URL: <http://christian-reading.info/data/1914/02/1914-02-04.pdf>
3. *В'ялов О.* Вплив Реформації на розвиток науки // Епоха Реформації та сучасна Україна: збірник наукових праць за матеріалами доповідей і повідомлень Десятого Всеукраїнського науково-практичного семінару «Актуальні питання всесвітньої історії та методика їх викладання. До 500-ліття Реформації в Європі», 28-29 березня 2017 року. – Полтава: Астрей, 2017. – С. 76-80.
4. *Черкасов С.* Генезис реформаційного руху в Польсько-Литовській державі XVI ст. // Гілея: Збірник наукових праць. – К., 2009. – Випуск 26. – С. 13-20.
5. *Любащенко В.И.* Роль реформации и ранних протестантских церквей в культурном процессе в Белоруссии и на Украине середины XVI – начала XVII вв. (просвещение, общественная мысль, наука) // Церковь и культура народов Великого княжества Литовского и Беларуси XIII – нач. XX вв.: материалы международной конференции. – Гродно, 1992. – С. 435-441.
6. *Швець Л.* Перші кроки Реформації у Речі Посполитій // Епоха Реформації та сучасна Україна: збірник наукових праць за матеріалами доповідей і повідомлень Десятого Всеукраїнського науково-практичного семінару «Актуальні питання всесвітньої історії та методика їх викладання. До 500-ліття Реформації в Європі», 28-29 березня 2017 року. – Полтава: Астрей, 2017. – С. 137-146.